

ВИДАТНА ПРАЦЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ ТА ЇЇ АВТОР

Уперше я зустрівся з ім'ям Івана Демченка, розшифровуючи фотографію діячів української культури, які прибули до Полтави на святкування відкриття пам'ятника І. Котляревському, знімок був датований 1.IX.1903 (ст.ст.).

Довгий час він був у нас не в пошані. Адже на ньому поруч з канонізованими постатями (Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Василя Стефаника та деяких інших) було досить осіб із сумнівною характеристикою, а то й просто "ворогів народу" що свого часу спокутували свої гріхи у далеких таборах, або знайшли довічний спокій у невідомій могилі, якщо завбачливо не покинули батьківщину.

Багато дослідників розшифровували цю фотографію, серед них були й учасники, або сучасники її. На Заході вона публікувалася двічі з розшифровкою О. Потоцького в "Сторінках минулого" (1933 р., ч. 2, с. 278) та учасника фотографії В. Сімовича (підпис В. Верниволя) на сторінках журналу "Життя і знання" (1933 р., № 12, с. 343). На цій фотографії стрілочкою показано особу, яку О. Лотоцький назвав Іваном Демченком. Якщо О. Лотоцький, не вагаючись, визнає в цій особі Івана Демченка, то В. Сімович не може назвати точно. Вони були мало знайомі та й час минув немалий — 30 років. Інші дослідники називали цю особу хто Нифонтом Довгополовим, хто Мусієм Кононенком, а хто ще менш відомими іменами. Фотографії Н. Довгополова та М. Кононенка засвідчили, що це були не вони. Версія О. Лотоцького викликала більше довіри не тільки тому, що він був сучасником події й добре знав тогочасне українське громадське та культурне життя, але й тому, що його розшифровка найповніша та найдосконаліша серед інших. Але хто ж такий Іван Демченко (по батькові О. Лотоцький не називає)? Сучасникам фотографії ця особа, певне, була відома. Нам же її ім'я та прізвище нічого не промовляє. Щоправда, був такий етнограф Іван Демченко, який 1905 року видав у Одесі "Українське весілля", воно перевидавалося ще й у 1908 р., а втретє (рік не зазначено) десь 1911—1912 р. Існуючі довідники, як друковані, так і рукописні, та й фахова література жодних біографічних відомостей не подавали, заявляючи в один голос — музика-етнограф. Треба було розпочинати спеціальне дослідження.

Міркувалося так: запис весілля вимагав не тільки певної освіти, але й деякої фахової музичної підготовки. Цими якостями могли б володіти вчителі та священники, скоріше вчителі, бо чи пристойно священникові не те, що видавати, але й просто записувати поганське весілля. Проте, пошуки в архівах такого вчителя, були марними. Використати "Пам'ятні книги" учбових округів було важко і непевно, бо в київських бібліотеках відсутні повні комплекти цих дуже корисних довідників не тільки всіх учбових округів Російської імперії, та навіть Київської губернії. У наявних комплектах Київського учбового округу Івана Демченка не виявлено. Звичайно, на мого обмеження характеру діяльності шуканої особи фахом учителя або священника не можна було поголитись. Відомо, що в багатьох нижчих школах викладачами співу та керівниками хору були селяни. Такому поширенню музичної культури в Україні сприяла православна церква, ритуал якої вимагав хорового співу, а церква була чи не в кожному селі. Тому музична грамота викладалася в багатьох середніх навчальних закладах. Музично освіченими часто були і художники (Ю. Михайлов), і лікарі (П. Демуцький).

Так хто ж наші Іван Демченко? Невже він не листувався з ким-небудь із більш-менш відомих сучасників. У Центральній науковій бібліотеці АН України ім. В. Вернадського у Відділі рукописів є картотека листування.

По інших сховищах листи закаталогізовані за фондами, а тут — за авторами листів та за адресатами, тому пошук вести набагато легше.

Дуже швидко було виявлено лист Івана Олександровича Демченка, лікаря з м. Монастирищ Липовецького повіту Київської губернії. Датовано листа 10.IV.1898 р., адресат П. Я. Стебницький в Петербурзі, зберігся відрізний купон Б. Д. Грінченкові на 1 крб. 30 коп. від 1.II.1902 р., теж від лікаря І. О. Демченка з Монастирищ. З передмови до “Українського весілля” відомо, що автор протягом тривалого часу вів записи саме в Монастирищах. Це дозволяє припустити, що автор “Весілля”, імовірно, був лікарем. Навряд, щоб у Монастирищах було два Івана Демченки: один лікар, а другий етнограф — автор “Весілля” Але й таке трапляється.

Згодом, коли я упевнився, що автор “Весілля” і лікар, — це одна особа, я випадково знайшов листа Івана Олександровича Демченка до Олени Пчілки. Коли перші два листи я знайшов цілком закономірно, знаючи, що я шукаю і де можна знайти шукане, то цей лист знайдено навмання. Переглядаючи фонд Олени Пчілки в Інституті літератури ім. Т. Шевченка, я, за звичкою, переглянув листи: чи не трапиться якоїсь знайомої та потрібної мені людини. Це сталося, один лист був від лікаря Івана Олександровича Демченка з м. Іллінців (Лінчі) Липовецького повіту від 26.III.1903 р. Автор радиться з Оленою Пчілкою про можливе місце натрукування свого “Весілля”, записаного в Монастирищах. На “Українському весіллі” поставлено дату — 12.VIII.1903 р., м. Іллінці. Нового цей лист нічого не додав (слід було знайти його раніше), але він свідчить, як про примхливість пошуків, так і про нераціональне упорядкування матеріалів по наших архівах.

Отже, наш автор — лікар. Треба шукати лікаря Івана Олександровича Демченка. Тут у пригоді стає “Российский медицинский список”, який видавався з 1906 по 1916 рік.

Відомості виявилися досить ґрунтовними. Іван Олександрович Демченко народився 1856 р., університет закінчив 1883 р., з 1884 по 1890 р. працював у Липовецькому повіті, з 1890 по 1902 р. у Монастирищах, з 1903 по 1909 р. — у м. Іллінці. З 1910 року про нього як лікаря нічого не зазначено.

Подібні відомості можна одержати і з “Пам’ятной книги Киевской губернии” Але, крім того, там же є відомості про священника з м. Росоші Липовецького повіту Олександра Івановича Демченка, який народився 1832 р., священником в Росоші з 1854 р. Ще більш докладні відомості про О. І. Демченка можна знайти в “Памятній книзі Киевской єпархії” 1910 р. (крім цієї пам’ятної книги Київської Єпархії, була ще одна книга, видана 1913 р., в якій вже не згадується священник І. О. Демченко з Росоші, може, він пішов за штат, а може, й помер), з якої довідуємось, що у нього була одна дитина (“устроєнна”). Природно було припустити, що це був батько Івана Олександровича Демченка, лікаря й етнографа.

В ЦДІА України ф. 127, оп. 1012, спр. 3046, с. 431 є метрична книга м. Росоші за 1856 р. Подасмо виписку з неї.

Метрична книга

Данная из Киевской Духовной Консистории Липовецкого Уезда Ме. Росоша в Димитриевскую церковь для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших на 1856 год.

родив. крестив.

*21 31 Іоанну
января января*

Містечка Росоша приходской священник Александр Иоанн Демченко и его законная жена Анна Михайловна, оба исповедания православного.

Священник Александр Демченко, диакон Исаакий Романович, пономарь Яков Блаженский

Восприемники:

Села Нападовки священник Стефан Тележинский и дворянка Феликса Антоновна Тичинская.

Таинство крещения совершил:

Приходской священник Александр Демченко со Дьяконом Иссакием Романовичем и пономарем Яковом Блажкевичем.

(ЦДА УРСР. Київ, ф. 127, оп. 1012, № спр. 3046, л. 431).

Паралельно велися пошуки і в Київському Університеті. Можна було вважати, що саме в цьому університеті як найближчому від місця його народження навчався І. Демченко. На жаль, особиста справа, як і фотопортрет, в київському міському архіві були відсутні, незважаючи на численну колекцію фотопортретів студентів та особового складу університету.

Серед деяких дрібних документів, які свідчили про навчання І. Демченка в університеті, був список осіб, які 1883 року одержали диплом лікаря (ф. 16, оп. 465, оз. 5209), серед цих осіб є і наш І. О. Демченко.

Усі ці відомості дають змогу скласти характеристику Івана Олександровича Демченка.

Народився 31 січня 1856 р. в Росопі Київської губернії.

Родина священника Олександра Івановича Демченка, 1832 р. народження.

Закінчив 1883 р. медичний факультет Київського університету одержавши звання лікаря.

З 1884 по 1890 рр. працює лікарем в Липовецькому повіті.

З 1890 по 1902 рр. працює лікарем в Монастирищах.

Протягом цього періоду збирає матеріали про українське весілля в м. Монастирищах: ритуал, текст, мелодії.

З 1902 по 1909 рр. працював в Ілїнцях Липовецького повіту, 1905 р. видає "Українське весілля", друге видання — 1908 р. і третє (посмертне) 1911 чи 1912 (рік не зазначено).

Цілком можливо, що І. Демченко, гостюючи в Петербурзі у П. Я. Стебницького, познайомився із О. Лотоцьким, який там працював. Це дало змогу О. Лотоцькому вневнено пізнати на фотографії І. Демченка. Ми не маємо прямих доказів того, що сам О. Лотоцький був на святі. З другого боку, в листі до Стебницького (правда, стиному нам відомому) Ів. Демченко перелає вітання цілому ряду осіб — Науменкові, Федорові, але О. Лотоцького не згадує. Це може свідчити про хибність нашого припущення про знайомство І. Демченка з О. Лотоцьким.

З 1910 р. сліди його губляться. Можливо, він помер під час епідемії холери та тифу, які лютували в Київській губ. 1909—1910 рр. Проте М. Биковець у своєму рукописному "Словникові" діячів української культури, не подаючи якихось біографічних відомостей, пише: Пом. (Помер?) 1927 р. Звілки ці дані — невідомо. Посилаючись на "Українську загальну енциклопедію", він не міг взяти там дату смерті, бо енциклопедія жодних дат не подає в статті про Івана Демченка. Ми схильні вважати цю дату помилковою.

Закінчуючи розповідь про пошуки біографічних відомостей І. О. Демченка, маємо констатувати, що хоч і не довели присутність І. О. Демченка на фотографії діячів української культури, присутніх у Полтаві 1. IX. 1903 р., а саме це спричинило наші пошуки і було метою їх, проте склали досить ґрунтовну і майже повну характеристику цієї особи.

Ця характеристика та зміст відомих нам листів наводять на думку про можливість його присутності і на святі, і на фотографії. Певність у цьому може нам дати засвідчений портрет І. О. Демченка, або якісь додаткові документи. Відомо, наприклад, що М. Сумцов збирав фотографії українських етнографів та фольклористів для музею при Харківському університеті, але тим часом доля як музею, так і колекції фотографій нам невідома.

Київ